

ובארו הראשונים, (ע' רשב"א, ועוד), שהמושג 'סנטר' כשלעצמו, שתי משמעויות יש לו אליבא דאמת – גם השדות נקראו כן, וגם האדם הממונה עליהם נקרא על שם מלאכתו, (כדוגמת 'זהרורי' – הממונים על מס ה'זהררי' – גנות ופרדסים). וכן המונח 'בית השלחין' משמעויותו ארץ עיפה וצמאה למים, ('שלהי' – עיף); – אם היא גינה העושה פירות תדיר ומשקין אותה באופן מלאכותי (כהיא דריש 'חוקת הבתים'), אם שדה תבואה שאינה עושה פירות תדיר. והמחלוקת כאן – כאיזה פירוש מן הפירושים יש לפרש את משנתנו.

'שמעון בן אבטולמוס' – כך הגרסא שכתב רשב"ם בשם ר"ח. ויש שגרסו 'בן אבשלום' (ע' ריטב"א ורמ"ה). ור"ח לא גרס כן 'לפי שאין לקרוא בשמו'. (תורת חיים. וע' תוס' כתובות קד: ובמש"כ הגר"ח פאלאג' בספרו 'עיני כל חי' – כאן).

(ע"ב) 'אלא למאן דאמר בר מחווייתא, אמר תנא קמא גינונייתא ומהדר ליה רבן שמעון בן גמליאל בר מחווייתא?' – פירוש, אילו היה נוקט רשב"ג כל מה שלא מכר אליבא דתנא קמא, ובא לחדש שאפילו בר מחווייתא בכלל מכירתו, היה צריך לומר שמכר את בנותיה, שכך סובר רשב"ג להלן בברייתא, אלא ודאי לא נקט רשב"ג במשנתנו רק מה שמיעט התנא בלשונו. וזהו שמקשה 'אמר ת"ק גינונייתא ומהדר ליה רשב"ג בר מחווייתא'. (עפ"י חדושי ר' מאיר שמחה. ע"ש. ויש להעיר לפי מה שפרשו ר"י אבן מגאש (בשטמ"ק) ועוד, שרשב"ג התייחס על דברי ת"ק 'אלא את העבדים', שעבד זה, המפקח על תחומי השדות – דינו שונה משאר עבדים, ונכלל הוא במכירה. ולפי"ז א"א לפרש הקושיא בדרך זו, דשפיר דברי רשב"ג מתייחסים לדברי ת"ק).

'אנקולמוס' – פירוש: בעל קולמוס (ריעב"ץ).

וזו לשון החיד"א ז"ל (בספרו 'פתח עינים'): 'אני הצעיר בקונטרס שמות הגיטין, כתבתי בעניותי והוכחתי מתשו' הריב"ש והרשב"ץ והר"ן דהו נהיגי להוסיף על השם אותיות 'אנ', כמו שלמה כותבין אנשלמה, כלומר: אדון שלמה, כי 'אנ' הוא אות ראשונה ואחרונה מתיבת 'אדון'. והכא רשב"ם פרש אנקולמוס הוא סופר המלך לכתוב מספר הבתים והשדות והאנשים לתת מס של כל אחד. ואפשר דקרו ליה אנקולמוס כלומר, אדון קולמוס, להיותו סופר המלך'.

'הא דנגיח קאייהי לגו והא דנגיח קאייהי לבר' – 'קאייהו' – לשון עמידה, ('קאי' = עומד), והוא מקום שאדם נכנס שם ועומד כדי לצודם. (ראב"ד). או 'נגה קייהו' – פתחם עומד (ריטב"א).

'בתולת השקמה' 'סדן השקמה' – אפשר, שעל שם כך קרויה 'שקמה' – שלאחר קציצתה היא חוזרת ומשתקמת שוב ושוב. (ואמרו במדרש (ב"ר יב, ו) 'כי כימי העץ ימי עמי' (ישעיה סה) – 'כשקמה הזאת, שעושה בארץ שש מאות שנה'). (מפי השמועה. ואמנם נראה שפועלי 'שיקום' אינם מופיעים בדרז"ל, אך שרשם מ'קמה', אמור מעתה: שְקָמָה – שְקָמָה ושבָה וקמה).

דף סט

'זאע"ג דמטאי למיחצד' – הריטב"א פרש שעדיין התבואה משתבחת בקרקע, שאם היא כבר גמורה ואינה צריכה כלל לקרקע – אינה טפילה לה.

'בעי רבי אלעזר: מלבנות של פתחים מהו... כי תיבעי לך דנקיטי בסיכי, מאי? תיקו' – הרמ"א (בח"מ ריד, יא) כתב שלהלכה חיבור יתדות אינו חיבור ואינו בכלל המכירה, שכיון שנשארה הבעיה ב'תיקו' – נשאר הממון בחזקת המוכר. (ואף השו"ע אינו חולק על כך – כן כתב הסמ"ע שם).

ואף על פי שעכשו הלוקח כבר מוחזק בדירה, נחשב המוכר 'מוחזק', כיון שהספק נולד מעיקרא. ולפי זה כתב בשו"ת 'שיבת ציון' (לרבי שמואל לנדא, בן ה'נודע ביהודה' – סי' קי. מובא בפתחי תשובה חו"מ שם ובזו"ד רצא סק"ח), אודות המוכר דירתו ולא אמר 'וכל מה שבתוכה' – למי שייכות המזוזות הקבועות בה – שכיון שאסור למוכר ליטול מזוזותיו כשיוצא (ע' ב"מ קב.), אם כן, הספק אינו אלא על דמיהם, האם המזוזות נכללו במכירה ואין על הלוקח לשלם דמיהם, או אינם כלולים והייב לשלם, אבל הן עצמן – שייכים בכל אופן לקונה. כיון שכך, נחשב הלוקח מוחזק, והמוכר הוא התובע, ונתהפך הדין, שכיון שעלה ב'תיקו' – פטור הלוקח לשלם.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב קנט) השיג על דמיון הנידונים; יש לחלק בין מלבנות הקבועות בפתחים ובחלונות, שהם מצורכי הבנין ומגופו, ובין מזוזה שהיא מצוה המוטלת על הדר בה. ומהיכא תיתי לומר שעל המוכר לממן את מצוותו של הלוקח. ומה שאינו רשאי להורידה – אין זה מוסף כח לזכות הקניה של הלוקח, ואם כן נראה שיש זכות דמים למוכר על הלוקח. ועל כל פנים, גם אם נחשיב את הלוקח כמוחזק, כיון שמוותר למוכר להחליף מזוזה מהודרת במזוזה פשוטה, בעוד הבית ברשותו, שוב יכול המוכר לטעון, הגם שאסור לי ליטול את המזוזה, הייתי יכול לקבוע מזוזה פשוטה ואין לך זכות בו מההודרת. ולכן הסיק, שעכ"פ צריך הלוקח לשלם למוכר את ההפרש במחיר בין מזוזות יקרות לפשוטות.

(על סברא זו האחרונה, יש מקום להשיב, שכיון שסוף כל סוף המוכר לא החליף מזוזותיו, הרי שגוף המזוזה עברה לרשות הלוקח ואין רשאי עתה המוכר ליטלנה, (כן משמע בשב"ל שם), ואע"פ שאסור זה אינו דין בדיני ממונות, אלא מחשש מזיקין או מטעם אחר, ס"ל לה'שיבת ציון' שכל מוכר וקונה יודעים זאת, וממילא מכר על דעת שיניח לו את המזוזה עצמה, אלא שהוא בא לתבוע רק את דמיה, והרי זה דומה ממש למה שאמרו לעיל (כד: בספק אילן קדם וכו') דכל כי האי נחשב בעל גוף החפץ כמוחזק. ואולם על עצם ההשוואה בין מזוזה למלבנות, יש מקום לחלוק, וכמוש"כ בשבט הלוי. אך אפשר דימדי ספק לא נפקא, ולכן פסק ה'שיבת ציון' להחזיקו אצל הלוקח).

'בעי ר' זירא: מלבנות של חלונות מהו, מי אמרינן לנוי בעלמא הוא דעבידי או דלמא כיון דמחברי מחברי? תיקו' – רשב"ם פרש שהספק במחברין בסיכי, אבל מחוברין בטיט – ודאי מכורים. ואולם הרמב"ם (מכירה כה, וכפירוש המ"מ) והשו"ע (ריד, יא) פרשו, שהספק במחברין בטיט, כיון שאינם עשויים אלא לנוי. ופסקו שלא קנה, (כיון שהמוכר מוחזק, והמע"ה).

וזה לשון הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אג"מ חו"מ ח"א נג) בתשובת שאלה שבאה לפניו: 'עובדא אתא לידי שהר"ר חיים יוסף הלוי תבע מר' בעז שכיון שקנה ממנו החנות, הוי גם הכותל מנסרים וגם דלת ישן שנעשה להקטין החנות כדי שישלם מס פחות, בכלל המכירה. ודנתי שאין זה בכלל המכירה. וראיה גדולה ממלבנות של חלונות דב"ב דף ס"ט, דנפסק בשו"ע שאף על פי שהן מחוברין בטיט אינם בכלל המכירה כיון שאינם רק לנוי, ורואה אני שהדברים קל-וחומר, דהכא ודאי אין להחנות בעצם צורך בכותל זה, דהא אדרבה הוא קלקול להחנות, וחנוני גדול יסתור כותל זה. ואם ישתנה דינא דמלכותא, גם חנוני קטן יסתור זה, ורק עתה יש תועלת בזה לחנוני קטן להקטין המס, ונמצא שהוא רק צורך עצמו ולא צורך החנות, ולכן ודאי שאינו בכלל המכירה. ואף לשיטת הרשב"ם דבמחברי בטיט מכורין במלבנות של חלונות, יש להסתפק אם נחשב מה שמחבר במסמרים יותר חיבור מסיכי, ובספק הוא בחזקת המוכר, דלכן איפסק בבעיות הגמ' דאינן מכורין. וכ"ש בעובדא זו שהיה גם דלת במקום נסרים שזה ודאי מוכיח שהוא רק בנין עראי'.

(ע"ב) 'מנא הני מילי...' – צריך עיון מדוע הצריכו כאן קרא, יותר משאר הלכות שבפרקנו. ואם בלשון בני אדם החרוב הוא בכלל השדה, מה מועיל קרא, כיון שכוונם למכור החרוב. ואם נאמר שלשון בני אדם אינו ידוע, ומביא מלשון תורה להוכחה, (וכיוצא בזה כתבו התוס' (ביבמות, ס"פ הערל) לענין נדרים), לכאורה נראה כיון שלשון בני-אדם אינו ידוע, ודאי לא יקנה את החרוב מפני הספק, ואין צריך קרא. (קובץ שעורים).

(ויש לפרש עפ"י המובא ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' (ע' בריש פרקין), שכל שאין לשון מסוימת וקבועה, יש ללכת אחר ה'לשון' שקבעו חכמים. וכאן קבעו חכמים על יסוד הכתוב, שהחרוב אינו כלול ב'שדה', ונקבע הדבר להיות משמעות הלשון כן).

'מכאן למצרים מן התורה' – נראה לפרש בדרך פשוטה: מכאן המקור למה שנוהגים לציין המצרים מארבע צדדים לנכס הנמכר, ממה שאמר הכתוב 'בכל גבולו סביב' – רצה לומר, כל מה שהיה בתוך המצרים שציין עפרון לאברהם, בארבע רוחות מסביב – הכל קם לאברהם. (הגהות ר' יצחק אייזיק חבר. וכ"ה בפירושו רבנו גרשום – בפירושו הראשון).

'ארעא ודיקלי...' – 'ערשב"ם ותוס'. ולולי דבריהם הי' נראה לצרף שתי הגרסאות ולגרס 'אי אית ליה בה'. והכוונה דודאי יש בה דקלים הרבה אך נתברר שאינם שלו, ואם אמר 'ארעא בדיקלי', הכוונה שדה על כל דקלים שבה, ומקח טעות הוא, אבל אם אמר ודיקלי די אם שנים מתוך הדקלים שבה שלו הן לקיים לשון המכירה, ואפילו אין לו עכשו בה אלא שיכול לקנותם או לפדותם.

(ובזה מובן למה הקדימו 'אי לית ליה' ל'אי משעבדי' הרי ק"ו הוא: אם בקניה חדשה יוצא יד"ח, ק"ו בפדיון, ובכלל מה יש לדבר על פדיון, ששיג שני דקלים מהיכן ששיג? אולם להאמור צריך שיהיו לו בה, וסביר שיותר קל לקנות באורח חפשי שנים מהדקלים שבה מאשר לפדותם מיד בעל חוב שעשוי לדרוש פרעון כל החוב וכד' כדי לשחרר שעבוד וק"ל). ואמנם בשכל הדקלים שבה שלו, פשוט שהכל בכלל, בין אמר ודיקלי בין לא אמר, והכל עולה יפה ובריוח בס"ד. (מרע"כ)

'זאי לית ליה, זבין ליה תרי דיקלי' – כתב הרי"ף, שאין הכוונה שמחויב לקנות דקלים עבורו, כי כיון שאינם ברשותו, לא חל הקנין עליהם, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, (וכל שאינו שלו בעת הקנין הוא בכלל זה), אלא הכוונה שיכול לקנות עבורו דקלים, ואין הלוקח יכול לבטל את קנית הקרקע ולומר אין ברצוני אלא בדקלים שעל הקרקע הזו, אלא יכול לקנות לו דקלים במקום אחר. (כך יש גרסא ברי"ף לפנינו. וכן נקט בתה"ד (שכ) ועוד, בדעתו. ואולם הראב"ד (מכירה כד) הביא בשמו שחייב לקנות לו דקלים. והרמב"ם שם דבריו כדברי הרי"ף רבו, לגרסתנו. עוד בשיטת הרמב"ם – ע' תה"ד שם ופרי יצחק ח"ב מו.

וכן שיטת הרא"ש והרשב"ם, שאין הקנין שעשה מחייבו לקנות לו דקלים, אלא משום שלא יהא בכלל 'מחוסרי אמנה' צריך לקנות לו דקלים).

ואולם יש ראשונים הסוברים שחייב להעמיד לו את מקחו שקבל עליו בקנין. (ע' מרדכי תקנט-תקס, בשם רב נסים גאון וראב"ה). והביאו להוכיח מהסוגיה בב"מ (עג:), שכל דבר שמצוי לקנות – חייב להעמיד לקונה, וכיון שבידו הדבר ועשו קנין על זה – אינו בגדר 'אסמכתא'.

גם לדעת הסוברים שחייב להעמיד מקח, זה דוקא בכגון נידוננו, שהלוקח היה סבור שיש לו, אבל אם ידע שהוא דבר שאינו ברשותו – הקנין שעשו אינו בר-תוקף כלל. (כן מבואר בשו"ת רדב"ז ח"א פו).

(וב'תרומת הדשן' (שכ) כתב, שכיון שהדבר שנוי במחלוקת בין הראשונים, אין מוציאין ממון מידו, שיכול לומר 'קים לי' כהרי"ף ורשב"ם והרא"ש. ואולם אם טרח המוכר וקנה את הדבר שמכר – צריך לתתו לקונה, כי על דעת כן קנהו, שיעמוד בנאמנותו כלפי הלוקח. וכן פסק הרמ"א – חו"מ

ר,ה. והרדב"ז (בח"א פו) הכריע בין השיטות: שאם הראה ללוקח את המקח ונמצא שאינו שלו – חייב להעמיד לו מקח, ואם לא הראה לו – פטור מן הדין, אלא משום 'מחוסר אמנה'.

וע"ע: שו"ת ושב הכהן – צח; פתחי תשובה – חו"מ רטז,ב. וע"ע ב'בית ישי' (קא, ובעוד מקומות) על גדר חיוב זה של 'העמדת מקח'. ומוזכר בב"מ טו (חוברת כא).

א. בשו"ת פרי יצחק (ח"א ג) הקשה סתירה על מש"כ הרא"ש כאן מדבריו בתשובה (קב), שהמוכר דבר שלא בא לעולם, שלא קנה, אינו נעשה 'מחוסר אמנה'. וחילק בין דבר שאינו בעולם כלל, שבמציאות לא שייך בו קנין, ובין דבר שהוא בעולם אלא שאינו ברשותו, וניתן להשיגו, שבזה הוא 'מחוסר אמנה'. (וכשם שחילוק זה קיים לשיטה החולקת על הרא"ש, שחייב להעמיד מקחו באופן זה, כמו"כ להרא"ש שאינו חייב, עכ"פ הוא 'מחוסר אמנה').

עוד צידד (בח"ב מו), שאין כוונת הרא"ש שיש כאן משום 'מחוסר אמנה' (כמוש"כ הרשב"ם), אלא רק שראוי לו לעמוד בדיבורו, אך אין לקרותו 'רשע' וכדו'. ועוד כתב שיש לחלק אם גם נתן דמים, שאז סובר הרא"ש שהוא נחשב 'מחוסר אמנה' אפילו בדבר שאינו ברשותו. ובתשובותיו מדבר ללא נתינת מעות, שבדברים בעלמא בדשלבל"ע אין משום 'מחוסר אמנה'.

ב. ברי"ף משמע, שאם לא יתן לו שני דקלים, יכול הלוקח לבטל את מכירת הקרקע, ודלא כרשב"ם. וע' בענין זה (–מכר שבטל מקצתו, האם בטל כולו) במשנה למלך – זכיה יב; קהלות יעקב – ב"ב לג).

'ככתבם וכלשונם'

'מנא הני מילי' – כוונת חז"ל ששואלים בכל מקום 'מנא הני מילי' – לידע המקור והשורש של הלכה זו שבעל-פה, איה והיכן שורשה בתורה שבכתב. כדי לקשר הכל ברזא במקור החכמה עילאה קדישא, ולהיותם כתרין ריעין דלא מתפרשין. ופלפלו בחכמתם במסכת אריגה, עד שארגו וקשרו את הכל באחד ובמקור המקורות, בכתר עליון, בחינת 'קדש קדשים'. ומבחינת 'קדש קדשים' באה ההשפעה לבחינת 'קודש', בחינת חכמה קדישא... ומשם להשפיע כל ברכאין טבין אל השלחן הערוך, בחינת התגלות כל המדות להשפיע שפע ברכה אל כנסת ישראל, לעילא ותתא'. (אוהב ישראל (מאפסא) – סוף פרשת תרומה).

דף ע

הערות בפשט

'בעא מיניה רב אחא בר הונא מרב ששת: חוץ מחרוב פלוני, חוץ מסדן פלוני – מהו... לא קנה... חוץ מחצי חרוב פלוני... לא קני...' – מוזאת ההלכה נפקא לן, דלא דייקנין בדבריו של אדם ענין שיהיה כנגדו אם לא אמר ממש, ולעולם נימא דדרך השטות הוא שדבר ללא צורך'. (נמוקי יוסף)

(ואף עתה שכותבין 'דלא כסאמכתא ודלא כטופסי דשטרי' ותמיד יד בעל השטר על העליונה – אעפ"כ לא הפסיד המוכר משום יתור לשונו – תשו' 'עבודת הגרשוני' כו, מובא בפ"ת רטז,א. ומסתבר שאפילו כשכתב 'היא וכל מה שבתוכה' הדין כן. – כן כתב ב'חדושים ובאורים').

'בעא מיניה רב עמרם מרב חסדא... מי אמרינן מיגו... ולימא ליה שטרך בידי מאי בעי?' – כלומר, אני שאלתיך דין בטעמו, ואתה אמרתי לי דין ללא טעם. (רישב"א; רשב"א. וכצ"ל לפירוש רשב"ם. אבל התוס' מאנו בפירוש זה. עמהרש"א ו'מרומי שדה').